

International Center for Economic Growth
European Center

**AZ EU CSATLAKOZÁS VÁRHATÓ HATÁSAI A
VISEGRÁDI ORSZÁGOK
VILLAMOSENERGIA-IPARÁRA**

BUDAPEST

2003. MÁJUS

**A villamos energia szekción elhangzott előadások összefoglalója, AMCHAM-ICEG
Conference on the Expected Effects of the EU Accession on the Visegrád Countries,
March 20-21, 2003, Budapest**

E papír a négy országtanulmány fő eredményeit foglalja össze. Egyfelől a közös jellemzőkre, másfelől az egyes országok sajátosságaira koncentrálnak. A négy országban a kiinduló helyzet nagyjából megegyezett, és az EU-csatlakozástól remélt hatások is hasonlóak.

1. Növekedési hatások – *növekvő energiahatékonyság és a belső kereslet mérsékelt növekedése*

A rendszerváltást követően mind a négy országban visszaesett a villamos energia iránti kereslet a gazdasági visszaesésnek és az ipari szerkezetátalakításnak köszönhetően. E szerkezetátalakítás az energiateljesítmény hatékonyságának javulását eredményezte (pl. pazarló üzemek bezárása, új, hatékonyabb technológiák átvétele) – ezért a gazdasági növekedés visszatéréssel a villamos energia iránti kereslet csak ennél mérsékelt ütemben nőtt. Ez a folyamat várhatóan folytatódni fog, így a belföldi villamosenergia-kereslet lassan, de stabilan növekedni fog. A következő táblázat az egyes országokra vonatkozó becsléseket foglalja össze:

Ország	Időtáv	Éves növekedés (%)
Csehország	2010	1.2
Magyarország	2015	1.5 - 1.7
Szlovákia	2006	1.1 - 2.8

A nettó exportőr országok (Csehország, Lengyelország) esetében a bővülő exportlehetőségek hozzáadódhatnak a belföldi kereslet-növekedéshez, ezáltal a villamosenergia-ipar húzóágazattá és exportbevételek forrásává válhat. Továbbá a villamosenergia-ipar mint alapvető közüzemi szolgáltatás hozzájárul más iparágak fejlődéséhez és végső soron az egész társadalom jólétéhez. Így egy versenyző villamosenergia-ipar olcsó és megbízható energia szolgáltatásával pozitívan hat a gazdaság növekedésére.

2. Szabályozás – *a közösségi joganyag átvétele megtörtént, de további változtatásokra van szükség*

Mind a négy országban elfogadásra kerültek az EU joganyagával összeegyeztethető (villamos) energiatörvények, legutóbb Magyarországon, ahol a kínálati oldali érdekcsoportok ellenállása miatt csak 2003 januárjában lépett életbe az új törvény. A

visegrádi országokban megtörtént a jogharmonizáció legnagyobb része, de többek közt az alábbi kérdések megoldatlanok maradtak:

- Csehország: a tárolási lehetőségekhez való hozzáférés nem garantált, az engedélyezés nem előre meghatározott feltételeken alapul, hanem a regulátor egyedi eljárást alkalmaz, a take-or-pay szerződések nincsenek megfelelően definiálva;
- Magyarország: elosztás és (közüzemi) szolgáltatás szétválasztása nem teljes, a tőkeáramlások feletti ellenőrzést le kell bontani;
- Lengyelország: csak hazai résztvevők számára szabad a hozzáférés a hálózathoz, a külföldieket diszkriminálják;
- Szlovákia: nincs rendszerirányító, feladatait és a kereskedelmi szabályokat meg kell határozni.

A szabályozó hatóságok minden országban felálltak. Ezek feladata a szektor felügyelete; mivel az iparág erősen koncentrált és természetes monopóliumokat is tartalmaz, e szabályozó hatóságok pozícióját meg kell erősíteni, hogy képesek legyenek a fogyasztói érdekeket érvényre juttatni.

Az alábbi táblázat összefoglalja a szabályozás és a piacnyitás menetét. A javasolt új Villamosenergia és Gáz Irányelv 2004-re írta elő a piacnyitás befejezését a nem-háztartási fogyasztók számára, és 2007-re a háztartások számára. Amennyiben életbe lép, ez a szabályozás az új országokra is érvényes lesz (hacsak nem kérnek derogációt).

Ország	Új szabályozás életbe lépése	Teljes piacnyitás várható ideje
Csehország	2001. jan.	2006
Magyarország	2003. jan.	n/a
Lengyelország	1997. dec.	2005
Szlovákia	2002	2005

3. Közvetlen külföldi befektetések (FDI) – főleg a privatizációhoz kapcsolódnak, amely elmarad a tervezett ütemtől

Az FDI többnyire az állami energiacégek privatizációjához kapcsolódik a visegrádi országokban. A privatizáció az egyes országokban eltérő stádiumban tart.

A magyar állam 1995-ben többségi részesedést adott el a villamosenergia-szolgáltató társaságokban. E részesedéseket nyugati társaságok (RWE, E.ON, EdF) vásárolták meg. Az állami tulajdonú MVM kisebbségi részesedéssel rendelkezik e cégekben. Jóllehet egyes erőműveket szintén eladtak, az MVM fenntartja domináns pozícióját a termelésben (74% részesedéssel rendelkezik a 3 legnagyobb erőműben), és az átviteli hálózat szintén a (közvetett) irányítása alatt áll. A társaság jövője bizonytalan; egy lehetséges forgatókönyv a MAVIR és az átviteli hálózat egyesítésével egy átviteli rendszerirányító létrehozása és privatizációja. Jelenleg külföldi befektetők kezében van a magyar villamosenergia-ipari társaságok saját tőkéjének 52%-a.

Csehországban később kezdődött a privatizáció, és nem ment végbe olyan mértékben, mint Magyarországon. A helyi szolgáltatók privatizációja során ezek részvényeinek 34%-át helyi önkormányzatok kapták, és 15%-ot magánbefektetőknek adtak el. 1997-ben az önkormányzatok külföldi társaságoknak kezdték eladni részvényeiket. A kormányzat e folyamat visszafordítása érdekében az állami tulajdonú energiacég, a CEZ útján visszavásárolta e részvényeket. Az állam a CEZ-ben meglévő 67%-os részesedéséből 64%-ot kíván eladni; ez a hatalmas csomag tartalmazza a termelő kapacitások 70%-át, többségi tulajdont 5 szolgáltatóban és blokkoló kisebbséget a fennmaradó háromban, és az átviteli rendszerirányító CEPS tulajdonát. Eddig egyetlen ajánlat sem felelt meg a cseh kormány igényeinek. Ha ez az ügylet végbemegy, úgy az állami tulajdonú (majdnem-)monopólium magánmonopóliummá fog alakulni. Valóban, éppen ez a cseh kormány célja, hogy ezáltal a CEZ európai szinten meghatározó szereplővé válhasson.

A lengyel villamosenergia-iparba 1,66 milliárd USD FDI érkezett 2002 közepéig, míg, további 1,7 milliárd USD tervben volt. Mégis, a privatizáció – melyet 2005-re kívántak befejezni – elmaradt a tervezett ütemtől. A verseny biztosítása érdekében egyetlen befektető sem juthat majd 15%-nál nagyobb részesedéshez a hazai piacon.

Szlovákiában 2002-ben történt meg a szolgáltatók privatizációja: részvényeik 49%-a került eladásra, a többire vonatkozó vételi kötelezettséggel egyetemben, amennyiben az állam el kívánni azt adni. Ez valószínű, mivel a nyugdíjreform finanszírozásához forrásokra van szükség. A befektetők az E.ON, az EdF és az RWE voltak. Az állami termelő SE 49%-os részesedése is felajánlásra került. A befektetők nem érdeklődnek a nukleáris kapacitások iránt, és az SE befagyott költségei elriasztják az érdeklődő stratégiai befektetőket.

A tőkebeáramlás másik formája új erőművek létesítése. Ez mind a négy országban megtörtént; hosszabb távon az új erőművek iránti igény fogja meghatározni a tőkebeáramlás ezen formáját.

4. Foglalkoztatás – a túlfoglalkoztatás csökkentése szükséges

Eredetileg mind a négy ország villamosenergia-iparát erőteljes túlfoglalkoztatás jellemezte. A privatizáció nyomán ez a túlfoglalkoztatás csökkent. A leépítések másik forrása az elavult erőművek bezárása.

Magyarországon a szolgáltatók állományukat 60%-kal csökkentették 1995-ös privatizációjuk óta (kb. 2400 munkás 1990-95 között, 7000 fő 1995 óta). Az erőművek 35%-kal fogták vissza létszámukat 1995-2001 között. Tisztán látható, hogy a privatizált társaságokban erőteljesebb leépítések történtek, mint a (közvetve vagy közvetlenül) állami tulajdonú társaságokban.

Mivel a többi országban később indult a privatizáció, a legsúlyosabb leépítések még előttük állnak. A cseh közüzemi szektorban 23%-kal csökkent a foglalkoztatás 1995-2001 között. Becslések szerint a villamosenergia-társaságok állományuk 21%-át (5000 fő) fogják elbocsátani 2000-2010 között. Legrosszabb esetben, ha a szénerőműveket bezárják, akár 30 ezer ember veszítheti el munkáját. E hatásokat mérsékelik azok a kitételek, amelyek kötelezik a befektetőket, hogy 5 éven keresztül ne csökkentsék a teljes időben alkalmazottak létszámát. Lengyelországban a jelenlegi 150 ezres létszám 40-50 ezerrel kell, hogy csökkenjen, hogy elérjék az átlagos európai termelékenységet. Szlovákiában a jelenlegi mintegy 20 ezres létszám 2006-ig 16-17 ezerre fog csökkenni.

A következő tábla összefoglalja a foglalkoztatás alakulását. Csehország kivételével az adatok a villamosenergia-ipar egészére vonatkoznak. A becslések dőlt betűvel szerepelnek. Érdekes módon Magyarországon kezdetben nőtt a foglalkoztatás, majd élesen csökkent (29,4% vagy évi 2,94% az 1990-es szinthez képest). Nehéz ezen adatokból messzemenő következtetéseket levonni, mivel nem tudjuk, hogy kezdetben milyen mértékű volt a túlfoglalkoztatás és a munka termelékenysége az egyes országokban. Ugyanakkor bizonyos, hogy a privatizációt követően felgyorsul a leépítések üteme. A magyar tényadatokhoz képest a többi országra vonatkozó becslések túlzottan optimistának tűnnek.

Ország	Szektor	Időszak	Kezdeti foglalkoztatás	Végső foglalkoztatás	Teljes változás (%)	Éves változás (%)
Cseho.	Közüzem	1995-2001	n/a	70.000	-23	-3,8
	CEZ és szolgált.	1999-2009	23.458	18.408	-21,5	-2,1
Magyaro.	Vill.en.	1990-1995	38.463	43.693	+13,6	+2,7
	Vill.en.	1995-2001	43.693	27.142	-38,8	-6,3
Lengyelo.	Vill.en.	1992-2002	168.900	152.400	-8,8	-1,1
	Vill.en.	2002-?	152.400	110-120.000	-21,3 ...-27,8	n/a
Szlovákia	Vill.en.	2002-2006	20.000	16-17.000	-15...-20	-3,7...- 5

Fontos megjegyezni, hogy a bérszínvonal ezen országokban jelenleg jóval alacsonyabb, mint Nyugat-Európában. Például a magyar bérek a német fizetések 1/5-ét teszik ki. Ez számottevő költségelőnyt jelent, ám a bérek felzárkózásával hosszú távon ezen előnyök el fognak tűnni.

A szerzők egyetértettek abban, hogy nem várható az iparág munkaerejének elvándorlása, és hogy a munkaerő minőségét javítani kell, hogy a társaságok alkalmazkodni tudjanak egy versenyző, piaci alapon működő környezethez. Hasonló folyamat zajlik Nyugat-Európában is: a menedzsment-, kereskedelmi, és marketing-képességek egyre fontosabb szerepet játszanak a fogyasztókért folytatott versenyben.

5. Külkereskedelem – bővülni fog az exportőrök és az importőrök számára is

Csehország és Lengyelország nettó villamosenergia-exportőrök (9,5 illetve 6,7 TWh nettó export 2001-ben) – az EU-csatlakozást követően exportjuk bővülésére számítanak, mivel fő kereskedelmi partnereik jelenlegi és leendő tagállamok. Az egységes piacon erősödni fog a verseny, és a termelés átalakítása elkerülhetetlenné válik. Csehország jelentős fölös kapacitásokkal fog rendelkezni a temelini atomerőmű teljes üzembe állását követően – megjegyzendő, hogy ez az erőmű heves viták tárgya, amely Németországban nemrég a cseh áram bojkottjához vezetett. E két ország (Cseh- és Lengyelország.) komparatív előnyökkel rendelkezik nyersanyagok (szén) és a munkaerő költsége tekintetében. Ugyanakkor a széntüzelésű erőművek környezetvédelmi korlátozásoknak vannak kitéve, a bérköltségbeli előnyök pedig csak időlegesek.

A cseh kormány úgy kívánja privatizálni a CEZ villamosipari társaságot, hogy az európai piacon meghatározó szereplővé váljon.

Ugyanakkor Magyarország és Szlovákia nettó importőrök. Várhatóan nőni fog behozataluk, lefelé nyomva a hazai árakat. Mivel a nagykereskedelmi piac fölös kapacitások hiányában monopolisztikus (vagy legfeljebb oligopol), egyedül a szabad import tűnik megfelelő eszköznnek az árak csökkentésére (árszabályozás híján).

A határkeresztező kapacitások bővítése minden ország esetében felmerülő igény, továbbá a nem gazdaságos hosszú távú szerződéseket is felül kell vizsgálni.

A valutaárfolyamok alakulása különböző módokon hat az ágazatra. A Balassa-Samuelson hatás (a termelékenység növekedése következtében jelentkező reálfelértékelődés) közös jelenség: az ebből fakadó felértékelődés az importáló országok számára egyértelműen előnyös. (Elméletileg az export versenyképességét sem rontja.). Ugyanakkor az erős valuta olcsóbbá teszi az üzemanyag és a tőkejavak (gépek, berendezések) importját, amely minden ország számára egyformán kedvező.

6. Piacszerkezet – a verseny a fölös kapacitásoktól függ, az állami társaságok túlsúlya

A piacszerkezet szorosan kapcsolódik a privatizációhoz. Kezdetben minden országban egyetlen vertikálisan integrált, állami tulajdonban levő villamosenergia-társaság működött. Először valamilyen módon szétválasztották a társaság tevékenységeit (termelés, átvitel, szolgáltatás); ezután következik a privatizáció. A szolgáltatók területi alapon működnek, ellátási kötelezettséggel – így e szektorban nem volt jelen eddig a verseny. A piacnyitással ez a helyzet megváltozik; a “kiskereskedelmi” verseny intenzitása egyelőre kérdéses.

A nagykereskedelmi piac a potenciális verseny másik színtere. E szektort minden országban állami tulajdonú társaságok uralják (a CEZ Csehországban, az MVM Magyarországon, az SE Szlovákiában). Ha e társaságokat egyetlen vevő vásárolja meg (amint az Csehországban tervezik), úgy domináns pozíciójuk megmarad. Ugyanakkor a verseny nem csak a szereplő számától függ, hanem elsősorban a fölös termelő kapacitások nagyságán. Ha ezek nagyok – mint Csehországban és Lengyelországban –, akkor az árak várhatóan esni fognak. E fölös kapacitások hiányában az import nyomhatja lefelé az árakat.

A befagyott költségek további problémát jelentenek. Ezek az állami energiacég hosszú távú szerződéseivel, kötelezettségvállalásaival függnek össze; csökkenti e cégek jövedelmezőségét, és elriasztják a befektetőket. A szlovák tanulmány ezt jelölte meg a privatizáció legfőbb akadályaként.

Lengyelországban már működik áramtőzsde – ez fontos lépés a versenyző nagykereskedelmi piac kiépítése felé.

7. Gazdaságpolitikai javaslatok

Az alábbi politikák mind a négy ország számára egyaránt javallottak:

- Határkeresztező kapacitások bővítése és a külkereskedelem akadályainak elhárítása,
- A privatizáció végigvitele, amennyiben ez javuló hatékonyságot, versenyképességet, illetve erősödő piaci versenyt eredményez,
- A szabályozó és felügyelő hatóságok megerősítése, hogy a fogyasztói érdekeket jobban tudják érvényesíteni,
- A természetes monopóliumok szabályozása és a beruházások ösztönzése a szolgáltatás biztonságának és minőségének javítása érdekében,
- Energiahatékonyság javítása és környezetvédelem.

Összeállította: Pellényi Gábor